

Tschient onns – e pli frestga ch'insacura – l'instrucziun da rumantsch a Genevra

DA CLAU SOLÈR

■ **Forsa ha quai er entsetch pli baud, ma documentà èsi pir 1918 e quai betg en in protocol, mabain en il suandant invit: «Monsieur Antoine Velleman vous présente ses compliments et a l'honneur de vous annoncer qu'il donnera, pendant le semestre d'hiver 1918-1919, trois cours de Langue et Littérature rhétoromanes à l'Université.»**

En l'invit propona l'antier directur dal Lyceum Alpinum da Zuoz in'Instrucziun classica filologica dal rumantsch cun leger texts vegls, explitgar la grammatica ed in curs en puter, il rumantsch ch'el aveva emprendi e ch'el ha perscrutà e preschentà en dus toms da grammatica ed en in vocabulari quadriling. In purtret è stà da leger en LQ dals 27 d'october 2017. Uschia ha l'instrucziun da rumantsch entsetch a l'Universitad da Genevra, la suletta ch'instruescha rumantsch per franzos.

Rodel dals docents e da las docentas a Genevra

Anton Velleman (1875–1962) è damai stà l'emprim docent per il rumantsch a Genevra. A l'entschatta sco docent privat dependeva sia indemnisaziun dal dumber da studentas e students che frequentavan ils curs. Primarmain instruiva el spagnol e lavurava sco interpret per la Societad da las Naziuns (Völkerbund). 1932 ha l'Universitad da Genevra creà ina professura extraordinaria per Velleman. Propi sia prestaziun è dentant la creaziun da la Scola da translaziun e d'interpretaziun, l'ETI 1941, oz ina facultad independenta. E per questa prestaziun vala el sco ina da las tschient personalitads impurtantas da l'Universitad da Genevra. Instruì rumantsch ha el fin 1948 u 1950. Da students e d'auditurs da quest temp – probabel plitost auditurs rumantschs – na san ins er nagut ed er la successiun directa n'è betg clera. Vaira probabel èsi stà Reto Raduolf Bezzola (1898–1983), professor da franzos, talian e rumantsch a Turitg; i na dat dentant naginas datas.

Per Leza Uffer (1912–1982), magister da linguas a Son Gagl, na datti er naginas datas precisas, dentant scriva il LIR ch'el haja instruì «... surtut a Genevra onns ed onns». Pervi dals lungs viadis dals do-

En quest edifiz da l'Universitad da Genevra vegn l'instrucziun da rumantsch cumpartida.

FOTOS MAD

cents vegniva instruì da quest temp mintga duas emnas trais fin quatter lecziuns. Da la successura san ins dapli. Igl è Ricarda Liver (*1941) che chala cun sia eleziun sco professura da talian a Berna: 1979/80–1982. Suenter docescha Iso Camartin (*1944) da 1983 fin 1985 cura ch'el daventa professor da rumantsch a l'Universitad ed a la Scola politecnica federala a Turitg. Probabel alternant cun el instruescha Chasper Pult (*1949), magister da rumantsch e talian a Cuira fin 1991 lingua e civilisaziun a Genevra. Ensem cun el ha Clau Solèr (*1950), sociolinguist e collavuratur scientific a l'Universitad da Turitg per dialectologia remplazzà Iso Camartin 1985 ed instruì fin al pensiament 2015 lingua, sociolinguistica e litteratura. L'engaschament usità da 25% vegnì augmentà 1999 ad ina mesa piazza. Da 1991 fin 1994 ha Gunhild Hoyer (*1956), romanista e magistra a Cuira, surpiglià ils curs da lingua e litteratura. Questa cumpart è vegnida abolida 1994, apparentamain per

spargnar. Pir a partir da 1996 hai dà sco cumpensaziun parziala monitoras u tutors; quests anteriurs students accumpognan e gidan ils novs. Dapi 2015 docescha Renzo Caduff (*1975), romanist e docent a Friburg, rumantsch a Genevra.

Cuntegns

Cuntrari a l'Universitad da Friburg e parzialmain a quella da Turitg na pudeva il docent betg instruì per rumantsch, ma stueva far quai per franzos. In pau rumantsch emprendevan en in curs: l'entschatta sa chapescha puter.

L'instrucziun usitada era la filologia (furmas e structura da la lingua e ses svilup eui.) e sut quest aspect era la litteratura, plitost la veglia. Quai ha Anton Velleman er instruì. Ses successur probabel, Reto Raduolf Bezzola, professor per franzos, talian e rumantsch a Turitg, ha segir accentuà dapli la litteratura veglia e nova e collià quella cun la filologia classica usitada. Leza Uffer, ses suc-

cessur probabel, ha senza dubi accentuà ferm la tradiziun populara orala, las paraulas e ditgas sco quai che students sa regordan. Quests raquints vegnivan naturalmain commentads areguard etnografia e lingua. La linguista Ricarda Liver circumscriba sia instrucziun uschia: «Legiu texts, translatau, commentau, fatg in pèr remarcs sur dil lungatg e sia historia. Per la litteratura dev'ei buc in'Instrucziun dapersei.» Cartaivel èsi stà dapli. Lunderor è naschì il «Manuel pratique de romanche» 1982, resp. 1991 en ina segunda ediziun. Che Iso Camartin sco veritabel litterat ha docì litteratura a moda moderna sa chapescha, e parallel cun el ha Chasper Pult instruì lingua e linguistica mintga quindesch dis. Questa cadenza hai jau era surpiglià 1985 sco successur dad Iso Camartin. Accentuà hai jau dentant linguistica applitgada e «civilisation» in'atgnadad romanda da cultura ed istorgia dal pievel e da la lingua. Cun questa concentratiun vers la linguistica è la «canorta per ils emigrads» tschessada e dapli students regulars han studegià rumantsch.

Suenter la refurma da Bologna ils 2004 è il curs pratic da lingua restà, ma da nov hai dà ina preleziun en sociolinguistica (alternant lingua e diever) ed ina da litteratura cumbinada cun civilisaziun. Oz stat la litteratura puspè en il center da l'instrucziun, senza dentant negligir tschels aspects dal rumantsch.

I sa chapescha ch'ils docents han adina resguardà tut ils idioms, almain per als leger e studegiar. En il curs pratic da lingua vegniva instruì usitadamain l'idiom dal docent. A partir da 1994 è lura vegnì instruì rumantsch grischun sco basa per chapir mintga idiom ed er pervi dad in agen manual ed in vocabulari specific en franzos; ils paucs students rumantschs han naturalmain pudì eleger tranter lur idiom e rumantsch grischun.

Organisaziun e posiziun

Fin l'onn 2004 pudevan ins studegiar rumantsch en la «Faculté des lettres» a Genevra mo sco segund rom lateral ed al finir cun l'examen per la «demi-licence». Il studi durava alura dus onns. L'uschenunada refurma da Bologna ha midà il rumantsch en in modul liber d'opziun cun 12 credits e limità il temp ad in onn. Quest modul è percenter valaivel per l'entira facultad filosofica e per la facultad

translaziun e d'interpretaziun, ed ins al po integrar en il studi da «bachelor» u da «master». Per socialisar almain in pau studentas e students cun il rumantsch èn vegnids organisads dapi 1990 regularmain viadis e pli tard emnas da studi en la Rumantschia. Per blers è quai stà l'emprim e fors er il davos contact direct cun il rumantsch.

Il premi Nobel n'ha nagin survegnì ch'ha frequentà l'instrucziun da rumantsch a Genevra. Tuttina datti en l'administraziun, en la politica ed en il mund scientific ed artistic persunas ch'han emprendì rumantsch. Er senza che questas persunas s'engaschian spezialmain per il rumantsch è lur chapientscha impurtanta per la Rumantschia e per la Svizra quadrilingua.

Genevra – lunsch davent e stretgas relaziuns

En quest cas pudessan ins duvrar la locuziun: «Les extrêmes se touchent». Dapi passa in tschientaner san ins observar bleras relaziuns tranter quests dus pols e blera glied dal Grischun è sa rendida a Genevra per lavurar: giuvens tar la posta e la viafier entant che giuvnas gievan «au pair». Els sa scuntranavan en la «Société des Grisons LA RHAETIA» cun commembers grischuns en general, betg mo rumantschs, ed in tschert dumber è restà per adina a Genevra.

Pli general sa mussa l'amicizia genevrina per il Grischun, fors specificamain per il rumantsch 1938, cura ch'il chantun da Genevra ha reconuschì cun 99% il pli ferm il rumantsch sco lingua naziunala, mo er 1996 cun 86% il pli fitg il rumantsch sco lingua uffiziala parziala. Gerner ha in administratur da l'universitad gi mess a disposiziun in tschert mess sia «Chesa Laret a Segl-Maria» a l'universitad, spezialmain a l'«Université 3ème âge».

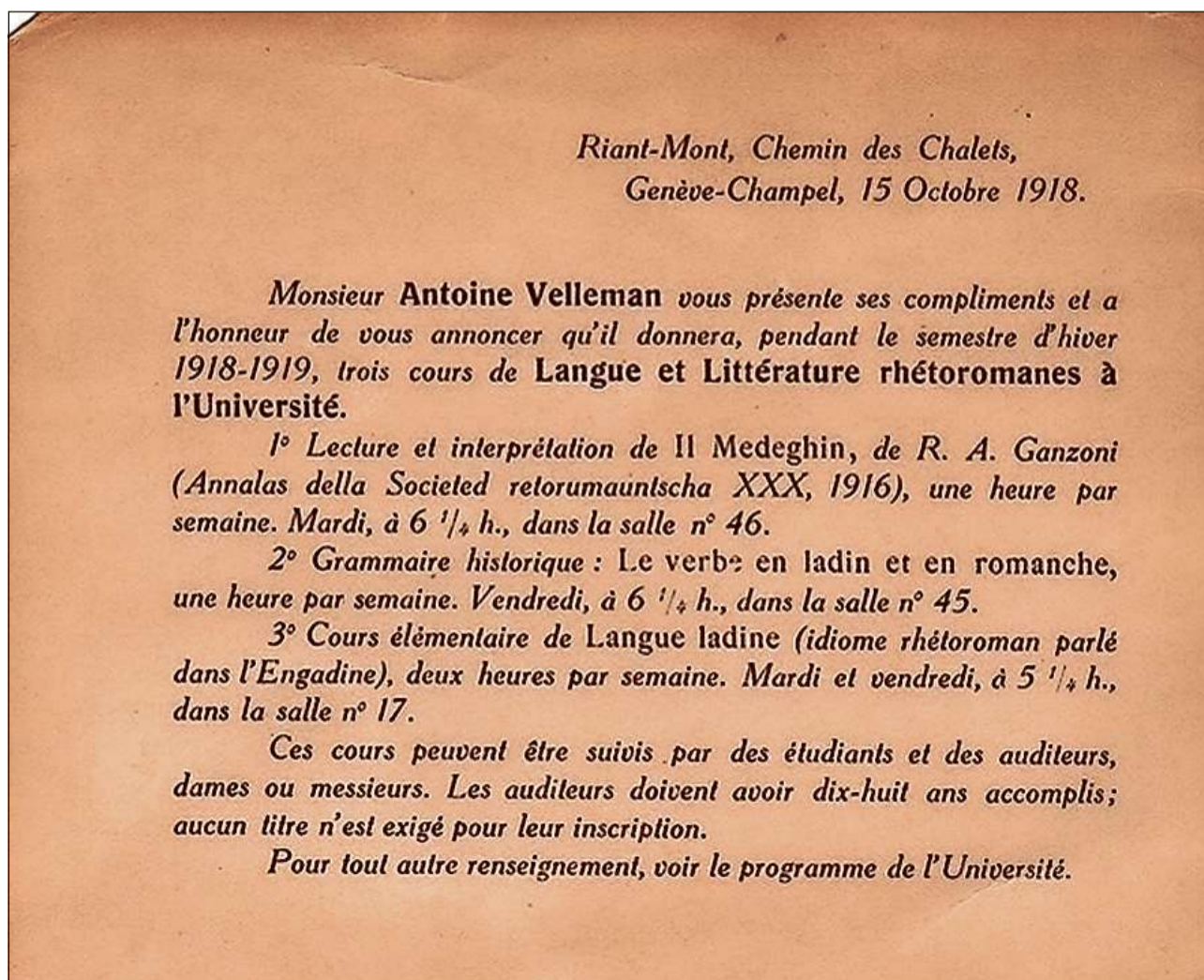
I n'è dentant betg restà mo tar plets ed acclamaziuns: Diesch onns, da 1984 fin 1994 ha il chantun da Genevra accordà in «sustegn generus a la LR», numnadamain 586'000 francs per sviluppar il rumantsch grischun.

Dieta davart la translaziun litterara

(rc) Per festivar «100 onns instrucziun da rumantsch a Genevra» ha lieu ils 18 d'october ina dieta davart la translaziun litterara dal rumantsch vers il franzos cun il titel «Traduire le romanche. Une fenêtre pour mieux connaître la quatrième langue nationale suisse». La saira datti ina performance litterar-musicala cun Arno Camenisch e Roman Nowka. Dapli infurmaziuns chatt'ins sut www.unige.ch/lettres/roman/unites/rhetoromanche.

Renzo Caduff, il professor actual.

Invitaziun a la lecziun inaugurala da l'instrucziun rumantscha a l'Universitad da Genevra.